

باستان‌شناسی حوزهٔ حلیل رود: جنوب شرق ایران
مجموعه مقاله‌های دوفین همایش بین‌المللی تمدن حوزهٔ حلیل رود: جیرفت
تهران، کرمان ۱۳۸۷

بکوشش

یوسف مجیدزاده، محمد رضا مری

بنگاه چاپ

بهار ۱۳۹۲

سرشناسه	همایش بین المللی تمدن جیرفت (دومین: ۱۳۸۷؛ تهران و کرمان).
عنوان و نام پدیدآور:	باستان شناسی حوزه هلیل رود: جنوب شرق ایران: مجموعه مقاله های دومین همایش بین المللی تمدن حوزه هلیل رود جیرفت / به کوشش یوسف مجیدزاده، محمدرضا میری؛ ترجمه مؤسسه فرهنگی هنری پیشین پژوه.
مشخصات نشر	تهران: مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن»، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری	۳۰۴ ص.: مصور (بخشی رنگی).
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۲۳۲-۱۷۱-۱
وضعیت فهرست نویسی:	فیا.
موضوع	جیرفت - تمدن - کنگره ها.
موضوع	ایران - تمدن - کنگره ها.
شناسه افزوده	مجیدزاده، یوسف، ۱۳۱۴ -
شناسه افزوده	میری، محمدرضا؛ ۱۳۳۳ -
شناسه افزوده	مؤسسه پیشین پژوه.
شناسه افزوده	فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی ایران، مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن».
رده بندی کنگره	DSR ۲۰۸۱/۵۵۸ ۱۳۸۷
رده بندی دیویی	۹۵۵/۷۲۴۲
شماره کتابشناسی	۳۱۲۰۰۸۸

بنگاه نشر

مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن»

باستان شناسی حوزه هلیل رود: جنوب شرق ایران

مجموعه مقاله های دومین همایش بین المللی تمدن حوزه هلیل رود: جیرفت

تألیف: گروهی از نویسندگان

به کوشش: یوسف مجیدزاده، محمدرضا میری

ترجمه: مؤسسه فرهنگی-هنری پیشین پژوه. تلفن: ۸۹-۸۸۰۰۱ ایمیل: pishinpajouh@yahoo.com

(با سپاس از خانم فریبا کریمی برای همکاری در ترجمه)

ویراستار: شهرناز اعتمادی

گرافیک و صفحه آرایی: کاترین اعظمی

نوبت چاپ: اول بهار ۱۳۹۲

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

لیتوگرافی: فرآیند گویا

چاپ: شرکت چاپ و نشر شادرنک

ISBN: 978-964-232-176-6

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۳۲-۱۷۶-۶

کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشران محفوظ است.

مؤسسه: تهران - انتهای خیابان فلسطین جنوبی - خیابان لقمان ادهم - بن بست بوذرجمهر - شماره ۲۴ - مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری

«متن». تلفن: ۴-۶۶۴۹۸۶۹۲ - دورنگار: ۶۶۹۵۱۶۶۲ - صندوق پستی: ۱۳۷۷ - ۱۳۱۴۵

پست الکترونیک: Info@matnpublishers.ir

فروشگاه مرکزی: خیابان ولی عصر - نرسیده به چهارراه طالقانی - شماره ۱۵۵۰ - ساختمان مرکزی فرهنگستان هنر. تلفن: ۶۶۴۹۰۹۹۰

فروشگاه اینترنتی: www.matnpublishers.ir

فهرست مطالب

۷	مقدمه / یوسف مجیدزاده
۹	مرهشی و فراسوی آن: دورنمای تاریخی تمدن جیرفت / پیوتر استنکالر
۳۵	هنر عصر مفرغ در ایران: فصل جدیدی از کنار صندل / هولی پیتمن
۶۵	جیرفت در متن: فلات ایران، بلوچستان و سند / ریتا پ. رایت
۸۱	نقش و جایگاه ادوات سنگی در تمدن هلیل رود / جلال‌الدین رفیع فر
۹۱	باستان‌شناسی اجتماعی / شاپور رواسانی
۹۹	بررسی نظام گفتمانی جسمانه‌ای و تراجمانه‌ای در هنر جیرفت / حمیدرضا شعیری
۱۰۷	نشانه‌شناسی تصاویر ظروف هنری جیرفت و طبقه‌بندی آن‌ها / علی عباسی
۱۲۹	استقرارهای پیش‌ازتاریخ دشت اسفندقه جیرفت، دوره نوسنگی تا پایان عصر مفرغ / نادر علیداد سلیمانی
۱۶۱	«سنگ سیاه» و هنر در کرمان و آسیای مرکزی / هانری پال فرانکفورت
۱۷۵	گاو کوهان‌دار جیرفت: گاو و آیین دینی میان دره سند و بین‌النهرین / راجرماتیوز
۱۹۱	معماری و سازه‌های محیطی در جیرفت، در جنوب ایران / وندی ماتیوز
۲۱۱	الواح جیرفت و خاستگاه نظام خط ایلامی / یوسف مجیدزاده
۲۳۱	هندسه باستان: نگارش، هنر، ریاضیات / آژیده مقدم
۲۸۳	کتاب‌شناسی

مقدمه

شهرستان جیرفت نزدیک به ۱۰ درصد از کل میوه ایران را تأمین می‌کند و با طبیعت استثنایی خود از زیباترین زیست محیط‌های کشور محسوب می‌شود. در پاییز و به‌ویژه در زمستان که بخش بزرگی از فلات ایران را برف می‌پوشاند، شهر جیرفت با باغ‌های زیبای مرکبات پیرامونش، و اندکی پایین‌تر به سمت جنوب، نخلستان‌های انبوه و زمین‌های کشاورزی سرسبز و پرطراوتش، با محصولات جالیزی و تره‌بار، نمایی بهشت‌گونه و هوایی بهاری دارد. در بهار و تابستان که دمای هوا در شهر جیرفت و به‌ویژه نخلستان‌های جنوب آن از ۵۰ درجه سانتی‌گراد فراتر می‌رود، در فاصله کمتر از یکصد کیلومتری شمال این شهر، مناطق مرتفع کوهستانی مانند دلفار و ساردوئیه هوایی بسیار دل‌انگیز و فرح‌بخش دارد و قله‌های همیشه‌سفید و پر برف زیبایی وصف‌ناپذیری به آن می‌بخشد. با وجود این، دورافتادگی این شهرستان از یک سو، و بی‌توجهی به معرفی آن، چه در سطح کشور چه در خارج از آن، عاشقان طبیعت را از فیض دیدار سرزمینی با این زیبایی‌های خداداد محروم کرده است.

افزون بر آن، ویژگی‌های خاص اقلیمی و زیست‌محیطی از جمله کوه‌های بلند با معادن گوناگون طبیعی، مانند مس و انواع سنگ صابونی، نیروگاه، عقیق و احتمالاً سنگ لاجورد، و دشت‌های وسیع و بسیار حاصلخیز به‌ویژه از اوایل هزاره سوم پ.م باعث شده است تا این منطقه در سال‌های آغازین هزاره سوم پ.م به یکی از مهم‌ترین حوزه‌های تمدنی و کانون‌های مهم اقتصادی - صنعتی شرق باستان تبدیل شود.

ارتباط مستمر با تمدن‌های ایلام و بین‌النهرین در غرب و فرهنگ‌ها و تمدن‌های مناطق جنوبی، شرقی و شمالی در سرزمین‌های جنوبی خلیج فارس، پاکستان و افغانستان، هم باعث شده دستاوردهای فرهنگی و صنعتی این حوزه به آن سرزمین‌ها صادر شود.

حدود پنج هزار سال پس از شکل‌گیری این تمدن درخشان، یعنی در آغاز هزاره سوم میلادی، در سال ۱۳۸۰ خورشیدی، شمار چشم‌گیری از بازماندگان آن مردمان سربلند و افتخارآفرین به جای قدردانی از نیاکان خود به چپاول بی‌رحمانه و گسترده گورستان‌های آکنده از مدارک بی‌اندازه ارزشمند در ناحیه جیرفت و دیگر مناطق واقع در حوزه هلیل رود دست زدند و هزاران شیء متعلق به عصر مفرغ و مربوط به هزاره سوم پ.م را به بازارهای اشیاء عتیقه کشورهای غربی و شرقی سرازیر کردند. این اتفاق سبب شد که سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری عملیات حفاظتی و تحقیقاتی گسترده‌ای را، شامل بررسی‌های میدانی و کاوش‌های علمی باستان‌شناختی، پی‌ریزی کند. اکنون ده سال از آن تاریخ می‌گذرد و ما در طول شش سال کاوش (۱۳۸۷-۱۳۸۱) با کوشش شبانه‌روزی تعدادی از باستان‌شناسان جوان کرمانی و حمایت‌های مالی و معنوی آن سازمان در کرمان، نیز یاری تعدادی از محققان غیرایرانی توانسته‌ایم اطلاعات چشم‌گیر و متنوعی در مورد این نواحی گردآوریم.

طی سومین فصل کاوش در محوطه باستانی کنار صندل، سازمان میراث فرهنگی، نخستین همایش بین‌المللی تمدن حوزه هلیل را در شهر جیرفت برگزار کرد و فرهنگستان هنر نیز برگزاری دومین همایش را بر عهده گرفت. در همایش اول، اگرچه تعداد محققان بیش از شرکت‌کنندگان در گردهمایی بود، اما به دلیل اندک بودن اطلاعات به‌دست آمده از کاوش و گزارش‌های انتشاریافته، سخنرانی‌ها بیشتر به تمدن‌های هم‌جوار مربوط بود تا به تمدن جیرفت. اما همایش بین‌المللی دوم که در آستانه ورود به هفتمین فصل فعالیت‌های میدانی برگزار شد، محور اصلی تمامی سخنرانی‌های محققان شرکت‌کننده، تمدن جیرفت و نقش تعیین‌کننده آن در ایجاد و تداوم تجارت میان منطقه‌ای شرق و غرب و سهم آن در ایجاد و گسترش تمدن‌های مشرق زمین بود. ما در این گردهمایی پس

از گذشت حدود پنج هزاره از مردمی یاد کردیم که در سپیده دم تاریخ در بنیان‌گذاری کهن‌ترین تمدن بشری سهم به‌سزایی داشته‌اند و از هنرمندان و صنعتگرانی که در آستانه ورود به دوران شهرنشینی شهره آفاق بودند و دستاوردهای‌شان در تمامی شرق باستان طالبان فراوان داشته است. این معماران و صنعتگران و هنرمندان آن‌چنان شهره بودند که پادشاه سومری دولت - شهر اوروک - بزرگ‌ترین مرکز تمدن سومری - از فرمانروای پادشاهی آرّت - که بی‌تردید قلمرو سیاسی آن تمامی حوزه رود هلیل را در بر می‌گرفته و مرکز فرمانروایی آن به لطف کشفیات اخیر باستان‌شناسی این هیئت محوطه باستانی کنار صندل امروزی شناسایی شده و طی سخنرانی‌ها به آن اشاره شد، تقاضا می‌کرده از فاصله یک‌هزار کیلومتری معمار، صنعتگر و هنرمند به سرزمین سومر بفرستند تا برای خدایانش معابد با شکوه بسازند و درون آن معابد را شاهانه تزئین کنند.

در این گردهمایی، که در روزهای شانزدهم تا بیستم اردیبهشت ۱۳۸۷ در تهران و کرمان برگزار شد، بیست و دو محقق ایرانی و غیرایرانی درباره فرهنگ و تمدن عصر مفرغ در جنوب شرق ایران سخنرانی، بحث و تبادل نظر، و هفت باستان‌شناس و متخصص از این افراد نتایج مقدماتی مطالعات میدانی خود در تپه‌های کنار صندل شمالی و جنوبی را ارائه کردند و در ادامه مقالات دیگری مربوط به فرهنگ‌های عصر مفرغ در جنوب شرق ایران و سرزمین‌های مجاور خوانده شد. باستان‌شناسی، انسان‌شناسی، مردم‌شناسی، گیاه‌باستان‌شناسی، جانور باستان‌شناسی، محیط زیست، اقتصاد، بیان نمادین، نشان‌شناسی، گاه‌نگاری، پیشرفت‌های منطقه‌ای و ارتباط فرهنگی میان این تمدن و سرزمین‌های مجاور دور و نزدیک از جمله مباحث مطرح شده در این نشست بود.

شناخت این دوره با اطلاعات به‌دست آمده از کاوش‌های جیرفت برای آگاهی درست از شکل‌گیری تمدن شرق بسیار حیاتی و سرنوشت‌ساز است. اما نباید فراموش کنیم که ما در آغاز راه هستیم و کارهای انجام نشده بسیاری در پیش رو داریم که امیدواریم با همکاری محققان علاقه‌مند با تخصص‌های گوناگون این کارهای مهم را به انجام برسانیم.

در پایان مایلم در مقام دبیر علمی این گردهمایی بین‌المللی از مسئولان محترم وقت فرهنگستان هنر که برگزاری این همایش را ممکن کردند و نیز از جناب آقای محمدعلی معلم دامغانی ریاست محترم فعلی فرهنگستان هنر و همکاران ارجمندشان در بخش انتشارات که شرایط چاپ این مجموعه را آماده کردند، سپاسگزاری کنم. همکاری و همدلی آقای دکتر طه هاشمی ریاست محترم وقت پژوهشگاه سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، آقای مهندس علی کارنما مدیرکل محترم وقت میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان کرمان و یکایک عزیزانی که هر یک به سهم و نوبه خویش در برگزاری شکوهمند این همایش نقش داشتند، نیز تمامی میهمانان عزیز و به‌ویژه دانشمندان، محققان و استادان محترم دانشگاهی غیر ایرانی از دانشگاه‌ها و مراکز علمی آمریکایی و اروپایی که قبول زحمت فرموده و در این گردهمایی بزرگ علمی شرکت کرده‌اند از صمیم قلب و با تمامی وجود سپاسگزاری کنم.

یوسف مجیدزاده

دبیر علمی همایش

و سرپرست کاوش در محوطه‌های پیش از تاریخی جیرفت